

POVABLJENI GOST

Emil Milan Pintar

Že v prejšnjih dveh številkah smo objavili nekaj prispevkov vrhunskih slovenskih znanstvenikov na temo naše znanstvene in tehnološke politike v naslednjem obdobju. Tej problematiki je bil posvečen tudi del seje Predsedstva RK SZDL (27. 2. 1987), ki v naši javnosti žal ni zbudil ustrezne pozornosti. Na razpravi je po mnenju našega uredništva najtehtnejšo besedo izrekel Emil Milan Pintar, namestnik predsednika Republiškega komiteja za raziskovalno dejavnost in tehnologijo. Njegova razprava je brezobzirna, a že dolgo potrebna analiza našega dejanskega stanja, klic k streznitvi, torej k radikalno drugačnemu odnosu do našega razvoja in napredka. Prepričani smo, da bodo naši bralci njegovo razmišljanje z zanimanjem prebrali in da ne bodo ostali ob njem neprizadeti. V prihodnjih številkah pa bomo objavili še nekaj Pintarjevih razmišljanj na to temo.

Ur.

Strategija tehnološkega razvoja kot »politični program Slovenije«

V svoji razpravi o Strategiji tehnološkega razvoja Jugoslavije ne bom govoril o vsebini tega teksta oz. o primernosti ali neprimernosti posameznih formulacij, ker je bilo o tem že veliko rečenega, temveč o kontekstu, v katerem ta papir nastaja oz. v katerem ga sprejemamo.

Menim namreč, da bistveno vprašanje o strategiji tehnološkega razvoja sploh še ni zastavljeno in da moramo to storiti tu, na seji Predsedstva. To vprašanje pa se glasi: kdaj, pod kakšnimi pogoji (ekonomskimi, organizacijskimi, kadrovskimi, političnimi itd.) je sploh mogoče sprožiti trajen in kvaliteten tehnološki razvoj – ki je danes podlaga za družben razvoj v celoti. To je osrednje vprašanje in ne smemo ga izgubiti, razpravljajoč o tekstu predlagane strategije. Jasno je namreč, da razvoja, tehnološkega in družbenega, ne moremo zagotoviti z odlokom, da nas pa razprava zgolj o formulacijah potiska, kot že tolikokrat, točno v to iluzijo.

Imamo gospodarstvo, za katerega je značilna visoka stopnja zaprtosti in razdrobljenosti, v katerem dominira neustvarjalnost in divja visoka stopnja inflacije. Ta usmerja pozornost k cenam, saj mora vsako podjetje, ki

hoče zdržati to inflacijo, povečevati svoje cene dvakrat ali trikrat na leto za 30 do 50%. Kako naj se to podjetje organizira za napad na proizvodne stroške, kjer lahko uporaba najnovejših rezultatov znanosti v procesih tehnologije, v organizaciji proizvodnje in upravljanja, pri razvoju izdelkov – prispeva letno 2–3%? Saj je smešno pričakovati od podjetja, da se bo tako organiziralo in reševalo ta vprašanja, v pogojih, kakršni obstajajo. Potem je tu še to stalno socializiranje poslovnega neuspeha. Če pogledamo industrijske dežele okrog nas – v njih obstaja stalna, organizirana selekcija. V ZR Nemčiji je leta 1983 »propadlo« 16.684 podjetij in še eno bi, če ga ne bi mi rešili za nekaj let. In v Sloveniji? En tozd!

Naslednja značilnost našega gospodarjenja (in družbe v celoti) je visoka stopnja poslovne nemorale, prilaščanja tujega dohodka in delitev dohodka, ki ga ni. Gospodarstvo se na nekaterih ravneh (del turizma, npr. pa del energogospodarstva itd.) organizira kot roparsko gospodarstvo, kar je možno le v družbi pravnega nereda.

To so, rahlo peonostavljeno, nekatere temeljne razsežnosti naše sedanjke krizne situacije. In v njih ni mogoče zagotoviti tehnološkega razvoja, z nobenim odlokom ne, z nobenim še tako dobro formuliranim tekstom o strategiji ne. Če smo dejansko za tehnološki razvoj, če smo zares pripravljeni plačati ekonomsko, politično in družbeno ceno, ki jo sprožitev in uresničevanje takega razvoja zahtevata – če zares smo, sprašujem – potem se moramo vprašati: kako, s kakšnimi ukrepi ustvariti pogoje, v katerih je tehnološki razvoj kot družbeno dogajanje, kot gospodarska razsežnost, kot bistvena naravnost – sploh možen? Danes se verbalno že zavzemamo za tak razvoj – vsiljujemo ga pristojnim na vseh ravneh gospodarjenja in upravnega odločanja – toda oni živijo v realnem svetu, v katerem velja druga logika, in njim so odločitve, na katerih bi ta razvoj temeljil – ne-logične, smešne, ne-umne, saj bi jim prinašale predvsem napore in stroške, v sedanji gospodarski in politični naravnosti pa skoraj nobenih rezultatov in priznanja. Zato sprejemajo našo verbalno naravnost v tehnološki razvoj – uresničevati pa je ne morejo.

Tehnološkega razvoja tudi ni mogoče zagotoviti s tem, da vložimo v raziskovalno dejavnost pol odstotka družbenega proizvoda več, da na hitro usposobimo še po 500 raziskovalcev letno – čeprav je vse to pomembno in nujno! – ali da vključimo v Predsedstvo SZDL ali vlado kakšnega znanstvenika. Ne, če hočemo tehnološki razvoj, moramo v osnovi spremeniti odnos do tehnološke, točneje, znanstvene ustvarjalnosti (tehnologija je navsezadnje le aplikacija organiziranega znanja, tako naravoslovnega kot družboslovnega!). Vse aktivnosti, vse nivoje družbe bi morali zasnovati tako, da bi ustvarjalnost pomenila osnovo, da bi cenili znanje, strokovnost, stalno iskanje. Oblikovati bi morali odprto družbo, temelječo na notranji konkurenčnosti – samo taka družba je lahko konkurenčna tudi navzven, se lahko vključuje v mednarodno delitev dela, se dokazuje na svetovnih trgih, od koder prinaša materialno osnovo za naš lasten razvoj in blaginjo – pa tudi spoštovanje do drugih. Na drugi strani pa bi morali, da bi spodbudili to ustvarjalnost in »konkurenčnost« (kompetitivnost) v celotni družbi, kot neuspešne in nevarne – z vsemi posledicami – označiti tiste, ki imajo premalo znanja in volje, da bi se spustili v odprto tekmovanje. Kajti ti poskušajo neprestano zapirati, povezujejo se v neproduktivne koalicije, ustvarjajo politične in gospodarske ter kulturne in znanstvene lobbyje in monopole, ki jih vzdržujejo z močjo svojih položajev, zvez in pritiskov.

Ne plediram za uvedbo modela brutalnega kapitalističnega tržnega gospodarstva – prvič zato ne, ker tak model ne obstaja več in ne more obstajati v razvitem svetu (obstaja pa še vedno v polkolonialnih deželah Južne Amerike, Afrike in Azije), in drugič zato ne, ker vem, kakšna bi bila njegova balkanska izvedba. Kajti naš problem po mojem ni usmeritev v socialistično samoupravljanje, kot poskušajo dokazati nekateri, temveč balkanizacija te usmeritve.

Če torej zares hočemo tehnološki razvoj, potem bomo morali:

– prvič, ukiniti monopol zaposlenosti, ki danes omogoča vsakomur od nas, da je na svojem delovnem mestu, v svoji (ali podobni) funkciji leta in desetletja, ne da bi razvijal, inoviral, napredoval – ne da bi stalno preverjal svoja znanja in jih razširjal. Na te monopole so vezani tudi drugi – monopol delovne organizacije, da za visokimi carinskimi zaporami dvajset let trži isti proizvod (npr. Zastava 750 itd.), monopol univerzitetnega učitelja, da dvajset let prebira ista skripta, monopol politika, da dvajset let posreduje ista »spoznanja« in »resnice«. Monopol je tisti, ki je omogočil, da imamo največ gradbenih podjetij na prebivalca na svetu – in najdražja stanovanja. Samo znotraj teh monopolov in lobbyjev je mogoče, da samo še po ena tretjina tehničnih strokovnjakov posameznih generacij in strok dela v svoji stroki ali da je nacionalna nagrada za znanost – ta najevidnejša samo-žalitev družbe, ki se zaklinja na tehnološki razvoj – vredna kvadraten meter in pol stanovanja!

Če hočemo razvoj, moramo v tej družbi ukiniti monopol nerazvitosti, ki je postala strateška prednost. Za vse, ki jim ne uspe dokazati, da so nerazviti, pa to postaja strahovito materialno breme, ki jih že tako pritiska, da ne moremo več zagotavljati ne reprodukcije v gospodarstvu ne normalnega razvoja gospodarskih in družbenih infrastrukturnih sistemov. Ni še leto dni, kar je Kmecl objavil podatke o obsegu te »oktroirane solidarnosti«¹, pa bi morali danes ugotoviti, da so se naša bremena – skoraj podvojila. Vsa ta sredstva pričenjajo predstavljati legalizirano pravico nerazvitih na nerazvitost, trajen, vendar sprevrtnen neo-kolonialističen odnos, v katerem relativna razvitost daje pravico na delo, relativna nerazvitost pravice na trošenje – kajti kako je sicer mogoče drugače razložiti dejstvo, da so nerazvite regije v Jugoslaviji v zadnjih dveh desetletjih porabile približno trikrat več kapitala na prebivalca kot razvite – ne da bi se uspele gospodarsko vsaj približno približati bolj razvitim? So jih pa ujele in ponekod celo prehitale v infrastrukturnih elementih – v športu, v količini cest, v obsegu notranje socialne itd!

– drugič, da ponovno poudarim: sedanja kriza je posledica in izraz našega tehnološkega zaostajanja za Evropo, katere del, hočemo to ali ne, smo. Toda to pospešeno tehnološko zaostajanje ni toliko posledica izgube ritma pri nas, kot naraščajočega ritma tehnološkega razvoja v Evropi. Evropa se je v sedemdesetih letih soočila s podvojeno ceno energije – in jo obvladala z novimi proizvodnimi tehnologijami in racionalnejšim sistemom upravljanja. V času, ko so se razvite evropske države soočile s tretjo tehnološko revolucijo (avtomatizacijo, robotizacijo, informacijskimi tehnologijami in povezovanjem razvojnih potencialov na nadnacionalnem nivoju – programi Cost, Breit, Eureka itd.) smo se mi ukvarjali z neke vrste

¹ Glej: Matjaž Kmecl, O slovenskem »egoizmu« in »darežljivosti«, Sodobnost št. 10-1986, str. 921.

»kulturno revolucijo« (to ni revolucija v kulturi temveč spreminjanje organizacijskih modelov na istem nivoju razvojne dovršenosti).

Posledice dogajanja v Evropi so za nas porazne. Zmanjšala se je potreba po enostavnem živem oz. proizvodnem delu – zato je njegova cena padla, kot trdijo ekonomisti, na dobrih 35–40 centov za uro. Preračunajte to na realno ceno dolarja, ki je pri nas okrog 800–1000 din, pa boste videli, da je to dejanska cena našega proizvodnega enostavnega dela na evropskih trgih. Ob tej ceni Slovenija ne more živeti – zato pa stagniramo, razvoj pa se seli v pacifiške in obpacifiške dežele, ki to ceno še zmorejo.

Nam in nam podobnim polrazvitim deželam pa je potegnjena preproga izpod nog, zato ni nobene druge rešitve – in je nikoli več ne bo – kot da gremo v pospešen tehnološki razvoj.

Če v tem ne uspemo, nam grozi še ena nevarnost. Razviti čedalje bolj sodelujejo med seboj, oblikujejo nove tehnološke modele, v katere mi ne vstopamo, saj smo tehnološko neproduktivni. Eureka programi so samo zunanji izraz tega dogajanja. Nastajajo tehnologije, v katerih nas ne bo, ki so in bodo za nas za dolgo časa nedostopne. Smo v drugi tehnološki eri kot razviti v Evropi in ko bo razlika narasla še za eno tehnološko generacijo, ne bomo več mogli niti producirati za razvito Evropo, kajti ona bo imela druge produkte in druge tehnologije, na podobnih produktih pa druge standarde in zahteve kvalitete. Ne želim dramatisirati, še vedno bomo lahko v Evropo prodajali slivovko, spodnjice že komaj (prodajala jih bo Tajska!), toda na tem ne bomo mogli zasnavljati svojega lastnega razvoja.

Mi ta vprašanja politiziramo v napačnem pogledu – mislimo namreč, da je naša vključenost v Evropo stvar naše politične odločitve. Koga slepimo s stališči, da smo za enakopravnost pri sodelovanju z vzhodom in zahodom, z razvitimi in nerazvitimi? Bodimo konkretni: ko bo nastal v zahodni Evropi Eureka program za novo generacijo motorjev z notranjim izgorevanjem – in bodo v tak program 3–4 vodilna evropska podjetja vključila vsak po 200, 300 ali 400 strokovnjakov – metalurgov, kemikov, keramičkov itd. – ali bodo ta podjetja zelo pogrešala naš Tomos, ki ima v svojem inštitutu, za štiri proizvodne linije, nekaj čez dvajset inženirjev? Ali mislite, da se bo tehnološki program Eureka ustavil, če ne bo Tomosa zraven? Ali mislite, da bodo ti strokovnjaki zaploskali, ko jim bomo mi sporočili svoje politično stališče, da smo za enakopravno sodelovanje? In da naj zato takoj vključijo Tomos, ki naj bi enakopravno sodeloval tudi v podobnem projektu v Kompleksnem programu SEVa – saj smo za enakopravnost, mar ne? – ob tem, da smo mi z zakonom prepovedali, da bi lahko strokovnjaki Tomosa tehnološke rešitve obravnavali kot intelektualno lastnino? Bodimo no malo bolj resni in odrasli, saj se nam že enakopravno posmehujejo na vzhodu in zahodu!

Če hočemo v evropske nadnacionalne razvojne programe, moramo najprej tu, doma, spremeniti razmere. Tu morajo nastati ustrezne koncentracije razvojnih potencialov, tu moramo namesto roparske razviti ekonomsko logiko, namesto oblikovanja političnih stališč – ustvarjalnost. Danes se lahko vključi v ustrezne evropske projekte le nekaj slovenskih firm – poleg Elana komaj še kdo! Seveda se bomo vključili v šest do deset Eureka programov – toda to bo rezultat našega političnega pritiska na evropske partnerje na eni in njihove politične benevolentnosti na drugi strani – ne pa naše tehnološke potentnosti in pomembnosti. S tem bomo prilepili obliž na ranjeno politično samozavest – ne bo pa to resnična delitev dela v

razvoju novih tehnologij. Prej nevarnost za pospešen beg možganov, če bomo v te projekte poslali res kakšnega uspešnega in kvalificiranega strokovnjaka.

Rad bi, da bi se tega vsi, ki tu sedimo in govorimo o tehnološkem razvoju, zavedali. Poenotiti se moramo okrog teh vprašanj, ne samo okrog formulacij v tekstu strategije.

Glede strategije: slišali smo pripombe. Z njimi se verjetno vsi strinjamo. Slovenija je dovolj jasno opredelila svoja stališča – ne želi sprejeti strategije, v kateri so nerazčiščena vprašanja glede kriterijev vrednotenja tehnologije in glede fonda, ki lahko postane nov fond za ohranjanje nerazvitosti nerazvitih ali, kar bi bilo še slabše, za nadprodukcijo beograjskih znanstvenih potencialov.

Znanstveni potenciali so suverena pravica in dolžnost slehernega naroda – ker so pogoj njegovega razvoja in samobitnosti. Ne morejo biti predmet v federaciji dogovorjenih proporcev in programske usmeritve, kajti prav program tehnološkega razvoja je v tem obdobju in v tem delu sveta edini resnični in realni politični program. Prav pomanjkanje ali odsotnost takega programa pa ustvarja prostor in navidezno potrebo po formuliranju »čistih« političnih programov, raznih »memorandumov« itd.

Ko bomo, in če bomo, v Sloveniji zagotovili pogoje za dejanski razvoj, se bodo taki programi izkazali za smešne. In nasprotno, ujetost v krizo, katere vzrokov in bistva s svojo gerontokratično obremenjenostjo največkrat niti ne razumemo, nas zvaljba v past »političnih programov«!

Ljubljana, 9. 3. 1987